

Förtätning inom kommunal planering

- En fallstudie om hur förtätning representeras i kommunala dokument

Gustaf Adolfsson

Kandidatarbete 15 hp

Fysisk Planering

Blekinge Tekniska Högskola

2024-05-20

Författare: Gustaf Adolfsson

Titel: Förtätning inom kommunal planering

Handledare: Olof Woltil

Examinator: Jimme Andersén

Blekinge Tekniska Högskola: Institutionen för fysisk planering

Program: Kandidat Fysisk Planering

Kurs: FM1496

Nivå: Grund

Omfattning: 15 hp

Innehållsförteckning

Abstract	3
1. Inledning	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Problemformulering	5
1.3 Syfte	6
1.4 Forskningsfrågor	6
1.5 Avgränsning	6
2. Forskningsdesign, metod och empiri	7
2.1 Forskningsstrategi - Fallstudie	7
2.2 Val av fall	8
2.3 Metod	9
2.4 Empiri	14
3. Kunskapsöversikt	15
4. Analytiskt ramverk	20
5. Resultat	22
5.1 Fall 1 – Ljungby	22
5.2 Fall 2 – Malmö	24
5.3 Fall 3 – Växjö	30
6. Analys	34
7. Slutsats och diskussion	43
8. Källförteckning	46

Abstract

This bachelor's thesis is concerned with explaining and analysing how the concept of *förtätning* is represented in Swedish municipal documentation. The use of the concept has been explained as complex and varied, and as such, it is of great use to explain how municipal documentation uses the concept in their strategies for land and water use in comparison to each other as well as comparing the result to Boverket and other related research. This by retrieving information through qualitative conventional content analysis from comprehensive planning and other municipal documents. Found in this study is that the concept at face value is found to have little meaning beyond what is initially apparent but is heavily tied to the strategies and desired qualities that the new, and complementary construction, should provide, and promote according to principles related to wellbeing, sustainability, and equality. Critique towards the concept is very lightly touched upon due to the type of documentation that was the basis for this study.

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Samhällets relation till byggnation av städer har förändrats ständigt genom tiderna. ”Urban sprawl”, en ordsammansättning av de två orden ”spread” och ”crawl” (Naturvårdsverket, 2015), var ett begrepp som under 1930-talet i USA utvecklades för att beskriva den förflyttningen som skedde ifrån staden till förorterna vid den tiden. Denna förflyttning tog fart även i Sverige runt 20 år senare. Under 50- och 60-talet ökade bilinnehavet drastiskt och stadens oförmåga att tillgodose bostäder till populationen uppdagades. Detta var en av de största anledningarna till att nya bostadsområden utanför centrum skapades i just Sverige. Detta följde alltså trenden som tidigare uppstått i USA. Städerna blev mer och mer glesa och bredde ut sig över större ytor.

Tankar om hållbart stadsbyggande har fått stor vikt inom fysisk planering idag (Naturskyddsföreningen, 2006) och synen på effekten av ”urban sprawl” är numera oftast negativ. Ett möjligt svar som motsättning till ”urban sprawl”, och dess utspridda bebyggelse, var *förtätning* och tanken om *the compact city* (Debrunner 2024, s. 1; Larsson, Holmqvist, Roth 2018, s. 7; Neuman 2005 s. 12). På 90-talet fick kritiken mot den så kallade ”glesa staden” fart, med stort driv i USA och med rörelsen New Urbanism (Naturskyddsföreningen, 2006) spreds *the compact city* och dess tankar om stadsbyggande (Debrunner, 2024, s. 1). Gång och cykel som transportmedel, variation av bostadstyper, samt handel och service inom 5 minuters avstånd var centrala idéer för detta. (Naturskyddsföreningen, 2006). De forskare som förespråkade New Urbanism menade även att en mer kompakt stadsmiljö skulle minska effekterna av urban sprawl och främja en hållbar utveckling av stadsmiljön (Debrunner, 2024 s.1–2). Trycket för mer bostäder lär fortsätta att öka i framtiden och städerna har en vidare en fortsatt utmaning att planera för denna ytterligare befolkningstillväxt då befolkningens mängden som bor i urbana områden i världen är förväntat att gå från 2010-talets 50 procent gå vidare upp till 70 procent vid år 2050 (Haaland 2015). Förtätning ses på grund av de tidigare nämnda punkterna numera som det bättre alternativet för att kunna tillgodose framtidens behov på ett hållbart sätt.

Förtätning som begrepp har en lösare definition men brukar oftast definieras som effektivt nyttjande av en stad eller en kommuns mark, detta genom att bygga tätt (Naturvårdsverket 2015). Det är ett populärt koncept som kommuner idag försöker att sträva efter och har som

mål i kommunala översiktsplaner, samt andra kommunala dokument. Om redan exploaterad mark används vid nybyggnation tas det ingen ny mark i anspråk och alla de relaterade problem som kan tillkomma utifrån en miljö- eller processynpunkt blir minimerade. Nybyggnationen kan även använda sig av existerande VA-system och fjärrvärme (Naturvårdsverket, 2015). Distanser till service av olika slag blir mindre och hållbara transportmedel blir uppmuntrade, mycket likt det New Urbanism förespråkade. Förtätning lyfts enligt (Boverket 2016) av dessa anledningar ofta fram nästan som en synonym till hållbarhet. För växande kommuner som strävar efter att vara attraktiva har förtätning många fördelar både ekologiskt och socialt (Boverket, 2016).

1.2 Problemformulering

Boverket (2016) menar att inställningen till debatten kring förtätning generellt är mycket positiv och ser det som ett bra verktyg med möjlighet till att förbättra stadens nuvarande förutsättningar. Diskussionen, enligt dem, drivs dock ofta mot snabbaste möjliga bostadsbyggande för att tillgodose det existerande behovet som finns i nutid. Boverket (2016) belyser vidare att det också kan finnas många utmaningar med att arbeta med förtätning. Förlusten av grönytor, dagljuskraV för bostäder, negativa ljudmiljöer och ekonomisk gentrifisering är bara några exempel på negativa aspekter som kan behövas ta hänsyn till (Boverket, 2016). Förtätning behöver, enligt Boverket (2016), användas som ett verktyg med avsikt för att kunna motverka dessa negativa aspekter som det kan ge upphov till. Extra viktigt är därför att svenska kommuner genom sina strategier konkretiserar förtätning. Förtätning är ett kommunalt mål och finns med som utvecklingsstrategi för Vision Sverige 2025 (Boverket, 2016). Även internationellt finns det organisationer, politiker och stadsplanerare som introducerat förtätning som lagstadgat mål (Debrunner, 2024 s.2). Det är därför av vikt att kunna måla upp exempel på hur man arbetar med förtätning i olika kommuner och dra slutsatser av resultaten, samt vilka aspekter och mål de vill nå uppå. Det finns ett exempel på en liknande studie som belyser kortfattat hur förtättningsfrågan belyses i kommunala strategier.

Holmgren (2022) beskriver förhållningssätt till förtätning i kommuner i sitt arbete – *Kommuners förhållningssätt till förtätning, medborgarnas boendepreferenser och marknaden*. Han konstaterar att det finns ”...mycket som fortfarande är oklart” och att ”...potentialen för vidare undersökningar inom ämnet är stort” (Holmgren 2022). Vidare

beskriver han att det framgått att förtätning varken är svart eller vitt, och kan framträda som komplext, även bland planerare. Detta arbete syftar att fokusera ytterligare på den frågeställning som Holmgren (2022) delvis beskriver som en av frågeställningarna i sitt arbete, och skall vidare försöka skildra en del av dessa komplexiteter som nämns där.

1.3 Syfte

Arbetet har som mål att belysa hur Sveriges kommuner idag arbetar med frågor kring förtätning i stadsmiljön. Det ska även försöka skildra hur kommunerna resonerar kring dess positiva, men även negativa effekter. Det skall vidare beskriva vilka målbilder som är kopplade till förtätning och hur begreppet används i deras strategiska dokument.

1.4 Forskningsfrågor

Nedan kommer forskningsfrågorna som denna fallstudie har i avsikt att besvara.

1. Hur resonerar fysiska planerare i sina kommunala strategier kring förtätning?
 - 1.1 Presenterar de potentiella nackdelar?
 - 1.2 Hur använder de begreppet?
2. Hur påverkar kommunernas presenterade förutsättningar och utmaningar förtätningen, och vilka målbilder för denna bebyggelse presenteras?

1.5 Avgränsning

Detta arbete har sitt fokus och sin avgränsning geografiskt till Sverige och är även vidare begränsat till kommuner i södra Sverige. Eventuella slutsatser kan därav bara möjligen appliceras i den svenska kontexten. Detta är ett medvetet val för att kunna dra slutsatser från kommunernas arbete samt begränsa undersökningsområdet. Vissa data kan möjligtvis kopplas till påverkan från en global kontext men arbetet är främst inriktad på hur det ser ut i det lokala arbetet.

2. Forskningsdesign, metod och empiri

2.1 Forskningsstrategi - Fallstudie

En forskningsstrategi är en plan för handling utformad för att nå ett visst specifikt mål. I denna kontext, alltså en samhällsvetenskaplig forskningskontext, är det forskningslogik och idé som skapar en handlingsplan för att gripa sig an ett forskningsproblem som har identifierats (Demscombe 2017, s. 20).

Den forskningsstrategi som detta arbete kommer att använda sig av är fallstudie. En fallstudie fokuserar på förekomsten av vissa fenomen med avsikt att redogöra för vissa förhållanden, erfarenheter eller processer. Denna forskningsstrategi kopplas ofta ihop med användningen av kvalitativ forskning. Det bestämmer dock inte val av metod eller metoder som skall användas i arbetet. Fallstudier är därför väldigt användbara då de kan, beroende på omständigheterna, anpassa sig efter de speciella krav som en situation kan ställa (Demscombe 2017, s. 85). Syftet med fallstudier brukar beskrivas att vara att ”...belysa det generella genom att titta på det specifika” (Demscombe 2017, s. 85) och att ”...Tillhandahålla en redogörelse som utforskar vissa aspekter av situationen” (Demscombe 2017, s. 88). Den skall även upptäcka information genom induktiv logik (Demscombe 2017, s.88). Generaliseringarna som dras utifrån forskningens resultat måste dock vara trovärdiga, annars kan det lätt kritiseras.

Fallstudier försöker att skildra relationer och sociala processer för att ta reda på *vad* som inträffar i ett sammanhang, samt förklara *varför* något sker. Det stora värdet i en sådan här studie är att kan hitta detaljrikedomen för att reda ut komplexiteten i situationer (Demscombe 2017, s. 87).

Fallet som undersökningen skall utgå från skall vara något som naturligt förekommer, alltså något som inte är skapat av eller för undersökningen, utan skall skildra något som redan existerar (Demscombe 2017, s. 85). I detta arbete uppfylls detta vid studerandet av kommunala dokument som empiri. Detta arbete har ingen koppling till upphovet av dessa dokument.

Diskussion om forskningsstrategi

Det finns en del kritik mot forskningsstrategin fallstudier som kommer att presenteras nedan.

- **Generaliserbarhet** – På grund av det antal enheter som vanligtvis studeras vid en fallstudie kan trovärdigheten kring generaliseringar relativt lätt ifrågasättas. Att vara tydlig med fallets relation till liknande eller kostranterande enheter är av stor vikt.
- **Tillträde till fallstudiens miljö** – Det kan vara tidskrävande att få access till de dokument, människor och miljöer som krävs för att utföra studien. I just denna studies fall ses detta inte som ett problem då empirin finns tillgänglig genom lag.
- **Process över resultat** – Viss kritik menar att fallstudier inriktar sig mer på själva processen av arbetet än resultatet. Kvalitativa data anses vara bättre på att förklara situationer än att kunna vidare analysera utifrån det. Denna förutfattade mening, som inte behöver vara sann, kräver medvetenhet kring detaljerna från forskaren i utförandet av arbetet.
- **Fallets gränser** – Vilka datakällor som skall komma till användning i fallet/fallen kan vara svåra att bestämma.

2.2 Val av fall

För att kunna genomföra en fallstudie kräver det valet av ett eller flera fall. I detta arbete kommer tre olika fall att undersökas. Fallen är inte slumpmässigt utvalda utan är istället valda på grund av kända attribut och utmärkande kännetecken, något som är ett signalement för fallstudier. De har även särdrag som är av relevans för att besvara de teoretiska frågorna arbetet ställer (Denscombe 2017, s. 89–90). Valet av fallen är baserat på att de tre olika kommunerna arbetar utifrån olika förutsättningar, som kan vara relevant i relation till frågeställningarna. Ljungby vill fokusera på att bygga ett attraktivt centrum i kommunen för att uppmuntra befolkningstillväxt. Växjö stad växer och sprider ut sig geografiskt över ett större område. Malmö kommun är försiktig med ny exploatering då jordbruksmark, och i synnerhet värdefull jordbruksmark, i regel inte skall tas i anspråk. Genom att välja kommuner med olika förutsättningar kan det skildra olika sätt som kommuner kan gå till väga, utifrån sina egna mål och möjligheter.

Dessa 3 kommuner ovan har som ambition att vara vad som kan kallas *typiska undersökningsenheter* enligt Denscombe (2017, s. 90). Fallet, eller fallen i detta fall, är typiska. De har olika förutsättningar men arbetet grundar sig i att slutsatser även kan dras från dem för att de är just 3 ”utvalda” kommuner. Urvalet av just dessa tre kommunerna utgår från

tidigare kunskap om kommunernas situationer, samt lätt förstudier av deras översiktsplaner.

Något mer som spelat roll för urvalet av fallen är kommunernas klassningar. Enligt Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) klassas de tre olika kommunerna i olika kommungrupper. Malmö räknas i gruppen *storstäder och storstadsnära kommuner*. Växjö räknas i gruppen *större städer och kommuner nära en större stad*. Ljungby räknas i gruppen *mindre städer/tätorter och landsbygdskommuner*. De kriterier som ses över vid denna indelning inkluderar geografisk täthet och befolkningsstorlek, samt närhet till städer/tätorter eller större städer (SKR 2022).

2.3 Metod

Metoden har som syfte att identifiera hur kommuner hanterar och resonerar kring frågan om förtätning i nutid, dess fördelar och nackdelar, samt hur de jobbar med ämnet i praktiken. Två olika datakällor har identifierats som empiri i denna fallstudie och de skall tillsammans ge en bredare datasamling som kompletterar varandra och även kan besvara frågeställningarna som presenterats ovan tillsammans eller var för sig. Metoden utgår från ett kvalitativt perspektiv, alltså är målet att tolka materialet för att kunna skapa sig en förståelse om företeelser och vilka kvaliteter och egenskaper som kan måla upp detta (Bjereld, Demker, Hinnfors 2018, s. 108). Dokumenten som skall analyseras har ingen tidigare koppling till denna studie utan granskas utifrån ett innehåll som är opåverkat av detta arbete, något som nämnts tidigare. Om ett liknande arbete genomförs skall de kunna hitta samma innehåll och dra liknande slutsatser. Slutsatserna är dock till viss del påverkade av skribentens tolkningar av texten så det kan komma att bli en viss variation (Demscombe 2017, s. 321).

Kvalitativ innehållsanalys

Som verktyg för att analys av forskningen kommer *kvalitativ innehållsanalys* att användas. Innehållsanalys är ”...en metod för textanalys där man systematiskt bryter ner och kategoriserar delar av textinnehåll för att besvara bestämda forskningsfrågor” (Bergström och Boreus, 2018 s. 50). Tillämpning av innehållsanalys är i princip möjlig på vilken text som helst, både skrift och bilder inkluderat (Demscombe 2017, s.402). Reklam, romaner,

läroböcker och dokusåpor kan alla ha användning av innehållsanalys till exempel. De källor som detta arbete kommer att använda sig av har användning likaså. Innehållsanalys som metod kan betraktas som att ha aspekter som är både *kvantitativa* och *kvalitativa*. Beroende på vem du frågar kategoriseras innehållsanalysen lite olika. Gränsen mellan dessa motsatser inom innehållsanalys anser Bergström och Boreus (2018 s. 550–51 skall tolkas som relativ och kan hanteras olika beroende på arbete och spelar ingen större roll då kategorisering mellan dessa inte är nödvändig. Detta arbete kommer för det mesta utgå från en *kvalitativ* grund men kommer ha inslag av kvantifiering då innehållsanalys har dessa inslag.

Innehållsanalysen kommer att genomföras manuellt och skapar därigenom förutsättningar för mer avancerade tolkningar och bedömningar (Bergström och Boreus, 2018 s. 85). *Kvalitativ innehållsanalys* kan bidra med att avslöja vad som i texten eller dokumentet skildras relevant, dess prioriteringar och värderingar, samt hur idéer hänger samman (Demscombe, s.402–403). Den kommer även användas för att hitta djupare meningar och tolkningar av materialet som inte omedelbart framgår (Demscombe, s.393). Det kommer dock även användas för att analysera mer ytligt och fokusera på den fakta och information som beskrivs i dokumentet (Demscombe, s.400). Något värt att nämna är att kvalitativ innehållsanalys har ett fokus på mätning i viss bemärkelse. Detta gör alltså att det till viss del används kvantitativa mått på kvalitativa data (Demscombe, s.401).

Kodning

För att kunna använda kvalitativ innehållsanalys för att studera materialet kommer arbetet använda sig av kodning och skapa ett kodschema. Kodningen kommer att ske manuellt för att det kan krävas mer komplicerad tolkning av materialet (Bergström och Boreus, 2018 s. 58). Arbetet kommer här använda sig av så kallad *konventionell innehållsanalys*. Analysen kommer att skapa analyskategorier utifrån materialet istället för att utgå från förutbestämda kategorier, något som kallas *induktiv kategoriutveckling*. Genom arbetets gång skapas uppfattningar och för-analyser av materialet som kan hjälpa till att naturligt forma kategorierna utifrån olika tankesätt. Detta hjälper till att grunda analysen i den faktiska data som erhålles. Fördelen med denna typ av kodning gör att materialet inte anpassas eller tolkas utefter kategorierna eller förutfattade teoretiska perspektiv (Hsieh, Shannon 2005, s. 1279–1280).

Applikation

Den kvalitativa innehållsanalysen kommer appliceras på kommunala översiktsplaner från tre kommuner. Genom att titta på och analysera olika typer av kommuner är förhoppningen att man skall kunna få ut generella svar om hur kommuner resonerar kring, och jobbar med förtätning. Genom att välja kommuner med olika förutsättningar kan man dra slutsatser från deras arbete och hur det kan skilja sig eller inte beroende på dessa förutsättningar. Olika dokument från respektive kommun samt till exempeltexter från Boverket kan också komma till användning i arbetet för att hjälpa till att skildra kommunernas arbete vid relevans.

Kvalitativ konventionell innehållsanalys skall alltså användas för att plocka ut material, tolka det, och sedan kategorisera det för vidare analys.

De kommuners dokument som kommer att granskas i fallstudien är Ljungby kommun, Växjö kommun och Malmö kommun.

Översiktsplanerna som skall granskas i detta arbete kommer att vara de senaste som finns tillgängliga för varje kommun, då det är dem som enligt (Boverket, 2024) skall representera deras nuvarande strategier, förutsättningar och mål för mark- och vattenanvändning. Då tidigare översiktsplaner kan skilja sig från nuvarande mål och strategier blir de mindre relevanta att granska i detta arbete. Andra kommunala dokument kan också vara relevanta om de berör frågeställningarna i någon mån.

De delar som kan vara relevanta för empirin identifieras genom att se om det kan direkt hjälpa att beskriva vissa frågeställningar eller förutsättningar som kan vara relevanta för dem. De avsnitt där ordet ”förtätning” förekommer kommer alltså inte vara det enda empiri som samlas in, utan annan information relaterat till bebyggelseutveckling, relevanta kommunala strategier och förutsättningar.

Metoddiskussion

Innehållsanalys

Innehållsanalys som metod är inte utan viss kritik. Kvantifiering av olika förekomster, som innehållsanalys kan skildra, behöver inte vara meningsfullt. Beroende på innehållet kan kvantifieringen ha mindre eller mer mening (Bergström och Boreus, 2018 s. 79). Detta

behövs tas hänsyn till i arbetet då översiktsplaner och andra kommunala dokument kommer analyseras.

En annan kritik kan vara att tolkningen av det innehållet *inte* har med. Att skilja på sådant som medvetet är utlämnat eller tolkat som en självklarhet är svårt att skilja på med innehållsanalys. Då passar andra typer av analys bättre (Bergström och Boreus, 2018 s. 79).

En tredje kritik riktad mot innehållsanalys gäller validitet och huruvida ord kan tas från sin kontext, vilket ger upphov till en massa möjliga problem (Bergström och Boreus, 2018 s. 80–81). När det gäller detta arbete så ter sig innehållsanalysen mer kvalitativ än kvantitativ vilket innebär att de ord och stycken som kommer till användning i arbetet sällan kommer att tas från den kontexten den är, och studerad vid sidan om.

Kvalitativa metoder

Användningen av en kvalitativ metod kan skapa osäkerhet vid bedömning av trovärdighet. Samma metoder behöver nödvändigtvis inte ge samma resultat. Öppenhet krävs kring skribentens intresse i forskningen och hur det kan påverka, samt huruvida ett öppet sinne har använts i forskningen vilket är av relevans att ta upp vid god praxis (Denscombe 2017, s.426). Dock kan kvalitativ forskning visa på pålitlighet, om metoderna och tillvägagångssätten är tillräckligt uttryckliga och i detalj så att läsaren förstår varför särskilda slutsatser dragits i arbetet. Detta vilar dock på att respondentvalidering är möjlig, grundade data har använts och forskare skall kunna triangulera för att se att datakällorna är ”på rätt spår” (Denscombe 2017, s.419–420).

Ett annat problem med kvalitativt arbete gäller generaliserbarhet. Ofta baserar sig kvalitativ forskning på ett mindre antal fall. Kan man då vidare påstå att det man hittar är överförbart och representativt för liknande fall? – En rimlig fråga statistiskt sett och enkel kritik att dela ut. Det finns olika positioner man kan ta i denna debatt, men det flesta menar att det de hittar grundar sig i den statistiska sannolikheten och därav i någon mån kan vara representativt. Dock medger de att för att reda ut frågan vidare krävs att det angrips annorlunda. Där gör man vidare bedömningar om materialets ”överförbarhet” och frågar sig ”... *I vilken utsträckning skulle fynden kunna överföras till andra fall?*” (Denscombe 2017, s.422).

Frågan om objektivitet är också vanlig vid användning av kvalitativa metoder. Forskarens egna uppfattningar kan såklart påverka den data som fyndas. Rimligtvis kan man ju ställa

frågan om ett arbete kan vara helt objektiv. Denscombe (2017) menar att ingen forskning är fri från inverkan av de som genomför den och att kvalitativa data produceras genom en tolkningsprocess, vilket genast pekar tillbaka på forskaren och dess uppfattningar (Denscombe 2017, s.423). Det som är viktigt här för forskaren är att ha ett öppet sinne. Detta kan man göra genom att presentera data som inte stämmer överens med den analys man kommit fram till, samt utforska andra alternativa förklaringar. Om det går att hitta bevis för att forskaren inte har haft ett öppet sinne kan lätt kritiken om bristande objektivitet få fäste (Denscombe 2017, s.423–424).

Kodning

En svårighet med konventionell innehållsanalys är att analysen kräver att den som utför studien bildar sig en heltäckande uppfattning om materialet. Utan en heltäckande uppfattning av datan går det inte att identifiera kategorier som mer exakt representerar materialets innehåll. Detta kan påverka trovärdigheten i ett arbete (Hsieh, Shannon 2005, s. 1280–1281).

Något som också kan utgöra ett problem vid användning av en konventionell innehållsanalys är att den lätt kan tas för en annan kvalitativ metod. Andra metoder uppvisar likheter med konventionell innehållsanalys men de går vidare ytterligare från analysen och grundar teoretiska förankringar, någon som konventionell innehållsanalys inte gör (Hsieh, Shannon 2005, s. 1280–1281).

Metodologiska avgränsningar

I relation till fallen (i detta fall vilka kommuner som skall granskas), kan fallstudien kritiseras på en rent urvalsmässig nivå då det bara är ett visst antal fall som studeras. Vissa gemensamma nämnare eller motsättningar mellan fallen kan säga något om den generella kontexten i Sverige men begränsas av urvalsstorleken och kan ifrågasättas på dessa grunder. Att ha med fler fall är i denna studies kontext inte möjlig på grund av nivån av studien samt den tidsmässiga begränsningen arbetet har.

Detta arbete kommer bara granska dokumentation som finns tillgängligt att hämta på kommunala webbsidor. Detta kommer rent innehållsmässigt begränsa arbetets bredd. För att ta reda på hur en yrkesgrupp resonerar kan det vara relevant att till exempel integrera

intervjuer som en del av arbetet. Detta är dock inte realistiskt att utföra under de förutsättningar som detta arbete skall utföras.

2.4 Empiri

Den första och primära källan för detta arbete är den **kommunala översiktsplanen**.

Översiktsplanen är ett dokument som kommuner är skyldiga att skapa, samt hålla uppdaterad.

Den skall spegla kommunens vilja för framtida mark- och vattenanvändning (Boverket 2024).

I dokumentet adresseras många olika typer av intressen och presenterar riktlinjer för den fysiska planeringen inom kommunen. I dokumentet berörs områden som förtätning direkt,

samt hur de skall förhålla sig till frågor kring nybyggnation, både hur och var. Trots att

översiktsplanen inte är ett juridiskt bindande dokument skall den *”ge vägledning för beslut om hur mark- och vattenområden skall användas, utvecklas och bevaras”* (Boverket 2024).

Vidare har detaljplaner som regel att försöka följa dessa riktlinjer och motivera varför om det går i strid mot detta. Dokumentet är på grund av alla dessa punkter av stor relevans för att besvara frågeställningarna och samla empiriska data till arbetet.

Den andra källan är diverse **kommunala dokument** som också berör kommunala strategier för nybyggnation- och förtättningsfrågor utanför översiktsplan. Detta kan vara dokument som fördjupade översiktsplaner eller bostadsförsörjningsprogram med mera. Dessa källor ses dock mer som komplement till den primära källan och kommer bara att användas vid relevans och vid behov.

Beslut relaterade till mark- och vattenanvändning kräver kunskap om förutsättningar och konsekvenser. Översiktsplanen agerar här för att komplettera med kunskap för att främja den önskade hållbara utvecklingen. Planen agerar som samordnare för intressen från olika sektorer och underlättar den kommunala planeringen. Även internt inom kommunerna används det som verktyg för samverkan. Planen agerar även som underlag vid tillstånds-, plan- och lovärenden. Genom tydliga ställningstaganden ger dokumentet vägledning för beslutsfattande, inte bara för kommunerna utan även för andra myndigheter (Boverket 2024).

3. Kunskapsöversikt

Under detta kapitel kommer bakgrund om tidigare forskning relaterat till ämnet presenteras samt vidare djupdykningar som är relevanta just för detta arbetes riktning och utformning (Denscombe 2017, s. 474). Kunskapsöversikten placerar forskningen i dess kontext av tidigare publicerad kunskap (Denscombe 2017, s. 476). Det som diskuteras här har relevans för det analytiska ramverket som presenteras i nästa kapitel.

Kunskapsöversikten har för avsikt att till stor del beröra förtätning. Den kommer att beröra begreppets definition och möjligheter, samt leda vidare in på ett centralt begrepp för ämnet och även dess koppling till den svenska planeringen – hållbarhet. Därefter kommer problematik kopplad till förtätning även att presenteras.

I den sista delen kommer svensk fysisk planering presenteras lite kort för att kontextualisera det empiriska materialet.

Forskning

Något som är värt att nämna med förtätning är att Boverket och kommunala dokument har en positiv inställning till förtätning. Boverket (2016) medger att det finns utmaningar med att arbeta med förtätning, men har överlag en positiv inställning till det, och presenterar dess potential att skapa goda livsmiljöer. I en internationell kontext i koppling till *the compact city* domineras forskningen idag mycket av kritik. Det behöver dock nämnas att detta kan vara en produkt av olika de olika kontexter begreppen finns i. Viktigt för detta arbete är att kunna skilja på denna svenska och internationella kontext som kan påverka begreppet. Sverige som land är glest befolkat och stadstätheten kan skilja sig stort från de exempel som beskrivs internationellt. Detta påverkar givetvis litteraturen och det som förtätning kan påverka eller ge upphov till. Några exempel på problematik som i en svensk kontext kan förlora relevans kan vara sådant som ljusinsläpp och luftkvalité. I Sverige finns det plats och mellanrum. Tätorter och städer är utbredda över större ytor i förhållande till befolkning.

Förtätning definierat

Förtätning är ett begrepp som har olika definitioner men det handlar i grunden om samma utgångspunkt. Engelskan har lite olika alternativa begrepp som kan beskriva förtättningsprocessen. *Densification*, *intensification* och *consolidation* är begrepp vars innebörd beskrivs på samma sätt (Debrunner 2024, s. 2). *Densification* saktar ner effekterna av "urban sprawl" för att begränsa expansionen som pågår i stadsmiljöer och främja hållbar utveckling (Debrunner 2024; Xindong, Kai 2018). Här handlar det mer konkret om att öka densiteten av bostäder inom stadsgränserna (Debrunner 2024). Begreppet beskrivs vidare att vara den process som genomförs för att nå den så kallade *kompakta staden* i praktiken (Debrunner. 2024, s. 2). Den *kompakta staden* beskrivs som ett paradigm för hållbar stadsutveckling (Bibri, Krogstie, Kärrholm, 2010) och belyser de ideal som förtätning även skildrar. *Densification* och liknande begrepp är då mer en fråga på "hur" man rent praktiskt förtätar bostäder och funktioner. Förtätning är till stor del kopplat till det ideal som är den kompakta staden.

Vidare, i en mer svensk kontext, menar Peder Hallkvist (Boverket 2016), stadsarkitekt i Örebro kommun, att "*Ordet förtätning används ganska vårdslöst och det är laddat med så olika saker*" (Boverket 2016). Begreppet har olika meningar beroende på vem du frågar, till och med bland professionella utövare. Vissa ser hållbarhet, vissa ser betong och grönytor som tas i anspråk. Larsson, Holmqvist och Roth (2018, s. 7) uttrycker även detta. Peder Hallkvist (Boverket 2016) uttrycker även vidare att "essensen" av förtätning är att "*...skapa en mer varierad och rikare miljö där det finns mer för alla på nära håll*" (Boverket 2016). Begreppet verkar påverkas av de ideal som individer har och vill uppnå vid kompakt stadsbyggande och är därför inte entydigt. Det som framgår är att det handlar om denna "essens", vilket är den målbild om bra planering som man kan åstadkomma i kontexten av ett tätare stadsbebyggande.

Förtätningens möjligheter

Det som gör förtätning så attraktivt för stadsbyggande är de möjligheter som medföljer. Beskyddande av sårbara landskap, bevarande av landsbygden, minskat bilberoende, ökade möjligheter för kollektivtrafik och hållbar mobilitet, samt ökad vitalisering och möjligheter för upprustande av innerstadens platser. Idén med den *kompakta staden* har växt fram som lösningen på många av de problem som städer stött på, som markexploatering, energi och resursslösande, luftföroreningar, och tillgänglighet (Debrunner 2024).

Centralt för tanken om tätare städer och dess positiva effekt är hållbar utveckling. Hållbarhet handlar om att uppnå en hållbar utveckling. Under 1990-talet spreds begreppet hållbar utveckling och miljöpåverkan i koppling till transport. Hållbara transportsystem och hållbart stadsbyggande diskuteras numera omfattande. Inom stadsbyggande diskuterades nu saker som byggnadslokalisering och utformning, och hur detta kan göras på ett hållbart sätt (Naturskyddsföreningen 2006). Hållbar utveckling har ingen exakt definition men definieras enligt FN som *”utveckling som tillgodoser dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillgodose sina behov”* (United Nations 1987). Ett av de förslag kring hur man då bygger hållbart är förtätning. Parallellt med detta har processer som godstransport och resor rört sig i en mindre hållbar riktning. I synnerhet när externhandeln ökar, och utsläppen, samt miljöpåverkan blir större och större (Naturskyddsföreningen 2006). Förtätning ses som en potentiell lösning för dessa problem som kan hjälpa till att föra samhället i rätt riktning. Det är inte bara transport- och resesektorns miljöpåverkan som kan minimeras. Om redan exploaterad mark används vid nybyggnation tas det ingen ny mark i anspråk och alla de relaterade problem som kan tillkomma utifrån en miljö- eller processynpunkt blir minimerade. Nybyggnationen kan även använda sig av existerande infrastruktur, så som vatten- och avloppssystem och fjärrvärme (Naturvårdsverket, 2015), men även el och fiber.

Problematisering

Förtätning och dess mål, den kompakta staden hävdar Bibri, Krogstie och Kärrholm (2010) är ett paradigm för hållbar stadsutveckling inom fysisk planering. De senaste 30 åren har denna modell använts som det viktigaste verktyget för hållbar utveckling, lokalt och globalt över hela världen. En förtätad stad ger upphov till många fördelar miljömässigt, ekonomiskt och socialt om den fysiska planeringen är väl genomförd. Det är dock enhälligt globalt, som forskningen också även visar på, att dessa fördelar är långt från garanterade (Bibri, Krogstie, Kärrholm, 2010, s. 1–2). Boverket (2016) menar att det kräver konkreta tankar om hur man förtätar, samt att förtätning handlar om att skapa goda livsmiljöer, inte bara bygga bostäder.

Den kompakta staden har fått kritik från olika håll kring vissa problem som den hävdas kan skapa, ofta beskrivna som oförutsedda konsekvenser eller effekter. Dessa problem, enligt vissa, hamnar under en term som kallas *”wicked problems”*, en term som Rittel och Webber (1973) beskriver, och definierar som problem i social policy som inte kan lösas direkt i

praktiken av en planerare. De är helt enkelt så komplexa och beroende av olika faktorer att det är svårt att veta och förstå hur man skall agera för att lösa det (Bibri, Krogstie, Kärrholm, 2010, s. 2; Rittel, Webber, 1973).

Den kompakta stadsmodellen och dess hållbara mål förutsätter att den fysiska planeringen som verktyg fungerar, samt en stat som möjliggör för hållbar utveckling. Detta kan fungera i länder som har dessa förutsättningar men kan vara ett större och mycket svårare problem att lösa i länder som utvecklas. Befolkningsökningen framöver kommer även att lägga större tryck på regeringar i dessa länder relaterat till energikonsumtion, utarmning av resurser, föroreningar, infrastrukturunderhåll, ineffektiva planerings- och beslutsprocesser, dåliga hushåll och arbetsförhållanden med mera. Planeringen i sig blir onekligen påverkat av den kontext den existerar i, och försvårar genomförbarheten av hållbara ideal, så som den kompakta staden. (Bibri, Krogstie, Kärrholm, 2010, s. 2). Denna kritik finner inte relevans i detta arbete då Sverige inte påverkas av dessa punkter.

Det finns fler som motsätter sig idén om den kompakta staden. McFarlane (2023) skriver i sin artikel att: *“The term compact city is both loaded and empty. Loaded because it carries with it normative assumptions of being good for the climate and sociality, empty because it is so often lacking in detail and genuinely inclusive approaches”*. Här är det alltså hur begreppet används och bristen på praktiska konkretiseringar som skildras som ett problem. Han menar även vidare att kritiken är svår att föra fram, då man individuellt måste fokusera på de olika delarna som begreppet inkluderar (McFarlane 2023)

Den svenska planeringskontexten

I Sverige ligger ensamrätten att göra planer hos kommunerna, något som skiljer sig mot många andra länder som har regional planering. Svenska kommuner och dess fysiska planerare behöver förhålla sig till Plan- och bygglagen som regelverk när de planerar och Boverket agerar som överhuvud och ger råd till kommunerna om hur de kan utföra sitt arbete. Det största och mest övergripande verktyget som kommunerna och de fysiska planerarna i kommunerna kan använda sig av är *översiktsplanen* (Bjärstig et. al 2018).

Översiktsplanen är ett dokument som skall spegla politiska majoritetens uppfattning vid vägledning kring beslut om mark- och vattenanvändning, samt belysa hur den byggda miljön skall utvecklas, användas och bevaras. Detta betyder att dokumentets innehåll i hög grad är

influerat av det politiska styret i kommunerna och är en förlängning av den representativa demokratin. Fysiska planerare måste i den kommunala kontexten förhålla sig till sin egen yrkesgrupp, det politiska styret, samt medborgarna och legitimeringen genom allmänintresset.

4. Analytiskt ramverk

Det analytiska ramverket är i princip den kunskap som jag tar med mig från kunskapsöversikten för att det skall komma till användning vid analysen av resultatet från frågeställningarna. Det är ett verktyg som tillsammans med metoden skall hjälpa till att undersöka empirin (Rienecker 2014, s.206). En stor del av detta kommer att utgå från vissa nyckelbegrepp som presenterades under kunskapsöversikten. Begrepp som, *the compact city*, *densification*, förtätning och dess relaterade möjligheter och problematiseringar kan man ta med sig vidare för att "...analysera och systematisera ämnets objekt" (Rienecker 2014, s.208) och på så vis tolka materialet som man får ut av fallstudierna.

Ett antal punkter följer.

Begrepp

Ett antal begrepp relaterade till förtätning har presenterats. *Densification*, *consolidation*, *intensification*, *the compact city*. Boverket (2016) använder sig av begreppet förtätning i sitt begreppspråk. Det finns inga direkta översättningar utan bara antaganden mellan svenska och engelska begrepp och dess relation till varandra. Skiljer sig dock det begreppspråk som presenteras i översiktsplanerna och andra kommunala dokument från det som Boverket använder sig av? Hur förhåller begreppspråket sig till de målbilder och beskrivningar som är kopplade till begreppet förtätning? Finns det ens en motsvarighet?

Målbilder

Peder Hallkvist (Boverket 2016) beskrev sin egen uppfattning om "essensen" av förtätning. Skiljer sig denna "essens" från den som uppdragas i materialet från de olika kommunerna? Hur beskriver de målbilderna som är kopplade till kompakt stadsbyggande?

Wicked problems

Rittel och Webber (1973) presenterar sin idé om att vissa samhällsproblem inte är så enkla att lösa och kritiserade *den kompakta staden* för dess vilja att ta hand om många av dessa så kallade ”problem”. Något som kan vara intressant för detta arbete och dess frågeställningar är då hur kommunerna presenterar sitt material i förhållande till detta? Kanske de försöker skildra att förtätning är kapabelt, eller inte kapabelt, till att lösa dessa problem, eller kanske de till och med undviker nämna samhällsproblem?

Medveten planering

Bibri, Krogstie och Kärrholm (2010) beskriver att den *den kompakta staden* har många fördelar, men de positiva effekterna som den kan ge upphov till inte är garanterade, något som de säger är underförstått globalt. För skapandet av goda livsmiljöer krävs medveten planering (Boverket 2016). Är denna process och medvetenhet något som tas upp i de kommunala dokumenten? Utelämnas det? Är det underförstått eller lämnat till senare skeden i planeringstrappan?

Internationell kritik eller svensk optimism

Den internationella konsensusen verkar vara omdiskuterad kring förtätning och *den kompakta staden*, och vilka effekter målbilderna kan ha. Många aspekter har visat sig kunna bli påverkade negativt av den kompakta stadsmodellen. Boverket (2016) sätter sig lite i opposition till detta. Finner den internationella kritiken relevans i dem presenterade målbilderna och strategierna eller faller den platt på grund av den internationella kontra den svenska kontexten?

5. Resultat

Här presenteras resultatet av metodens användning, alltså empirin (materialet) som kommer ligga till grund för analysen och besvarandet av forskningsfrågorna för fallstudien. Det kommer presenteras varje fall för sig och inom fallen kommer informationen som är relevant i turordning utefter var i dokumentet det förekommer. Varje fall kommer att börja med en presentation av översiktsplanen för varje kommun och därefter kommer följande kommunala dokument som existerar och är relevanta för detta arbete att lyftas fram.

5.1 Fall 1 - Ljungby

Ljungby kommuns översiktsplan

Ljungby kommun har delat in sin översiktsplan i PDF-format i 4 olika delar. Dessa inkluderar utgångspunkter, planförslag, hänsyn och planeringsunderlag, samt fortsatt arbete. Relevant material för detta arbete kommer först i Del 2 – Planförslag.

På sidan 6 och framåt under detta kapitel nämns förtätning som ett mål när de pratar om utmaningar, och hur landsbygden, småorterna och centralorten är beroende av varandra. Här hänvisar de även till anledningen att mark måste hushållas med för att ge utrymme för framtida jordbruksmark och naturområden. De beskriver även vidare en tätare stad som mer tillgänglig genom att målpunkterna har mindre utspridning.

De hävdar även vidare att det är en utmaning att finna ny exploaterbar mark samtidigt som man hushåller om marken och förtätar. Vidare beskriver de att en eventuell dragning av en ny stambana som kan komma att gå öster om staden påverkar hur de behöver tänka kring detta, då marken måste reserveras för denna eventuella byggnation.

Centralorten Ljungby nämns vidare som ett huvudfokus för ny bebyggelse på grund av dess förmåga att skapa nya arbetstillfällen och stärka regionalt samarbete i hela kommunen. Här beskrivs förtätning och omvandling av befintliga bebyggelseområden som viktiga frågor för detta.

Rubriken *Natur och Vatten* under *Planförslag* på sidan 16 beskriver de att kommunens orter historiskt sett främst växt fram på jordbruksmark, och de nämner vidare att det kan behövas ta i anspråk ytterligare jordbruksmark eventuellt. Detta för att kunna tillgodose behovet av attraktiva bostadslägen, som de beskriver är en central fråga för kommunen.

I rubriken *Planförslag, Attraktiva bebyggelsemiljöer* som finns på sidan 21 nämner kommunen att staden skall utvecklas genom förtätning, högre bebyggelse inom nya områden och nya attraktiva stadsdelar. De vill även bli mer resurseffektiva och uppnå hållbarhet i förhållande till markanvändning.

Under ställningstaganden för attraktiva bebyggelsemiljöer beskriver de att nybebyggelse primärt skall ske genom central förtätning, där det finns direkt anslutning till staden, detta för att kunna ha en så liten påverkan på existerande natur och jordbruksmark som möjligt.

Förtätningen skall även ske centralt i Ljungby med stadsmässig bebyggelse. De vill även frigöra nya områden i existerande miljö för centrumändamål genom att omlokalisera belägna industrier. De nämner vidare att förtätning även skall ske i det som de kallar ”serviceorterna”, men ny exploatering i direkt anslutning kan behöva agera som komplement till detta. Serviceorterna behöver förutsättningarna för att kunna använda sig av centrumutveckling, något de hävdar möjliggörs genom förtätning och omvandling av redan existerande bebyggelseområden.

Markanvändning på sidan 29 beskriver förtätning som en huvudprincip vid framtagande av alla nya bebyggelseområden, samt att det skall möjliggöras för attraktiva lägen, ofta nära sjöar. De menar att de försöker att inte sprida ut staden på grund av tillgänglighet till existerande stråk som kan påverkas negativt av expansion. Bostäder expanderas därför främst i norr och i öst. Jordbruksmark, som nämnt tidigare, tas bara i anspråk vid avsaknad av rimliga alternativ, bör som sagt undvikas.

Det nämns igen vidare i dokumentet att Ljungby stad skall utvecklas genom förtätning och omvandling. Högre ny bebyggelse är även att föredra. Detta med anledning av att man vill göra orten mer resurseffektiv och för hållbar markanvändning. Tydligare struktur behövs tas fram för fortsatt utveckling av staden i förhållande till förtätning och omvandling, samt högre bebyggelse och attraktiva nya stadsdelar.

Ljungby bostadsförsörjningsprogram

I bostadsförsörjningsprogrammet för Ljungby kommun beskrivs inte mycket som är relevant kring förtätningsfrågan. Det finns dock vissa punkter som kan beaktas ha av relevans. I Kommunens mål och insatser för bostadsförsörjningen, 3:e punkten sidan 8, nämner de här att vid förtätning behöver kommunen ta hänsyn särskilt till att säkra lämpliga bostäder för ensamhushåll samt för äldre invånare.

Under kommunens mål och insatser för bostadsförsörjningen, punkt 11 sidan 9, beskriver de att utifrån ett perspektiv på ekologi och ekonomi så skall fokus ligga på effektiv användning av markresurser. Detta gäller även teknisk infrastruktur.

5.2 Fall 2 - Malmö

Malmö kommuns översiktsplan

Översiktsplanen för Malmö kommun presenterar relevant material på sidan 9 och framåt. Rubriken *Klyftorna inom staden måste minska* beskriver hur välfärd och hälsa kan variera inom staden. Hög och lågutbildade invånare kan ha olika utbud av rekreation, fritidsytor, resmöjligheter och grönska. Detta är något som Malmö vill få bukt med, och jämna ut dessa skillnader.

Prioriteringar och målkonflikter på sidan 10 nämner ett krav på bättre yteffektivitet för att möta de växande behoven av arbetstillfällen, samhällsservice och bostäder. De beskriver vidare att utbredning ger upphov till negativa konsekvenser och skall inte betraktas som ett bra alternativ för att tillgodose markbehovet. De vill bygga tätt och högt men samtidigt skapa förutsättningarna för bra blå och gröna miljöer och tillgodose detta markbehov.

Det framgår tydligt att Malmö lägger fokus på viktiga samhällsfunktioner där kollektivtrafiken är bland de viktigaste. Att koppla ihop Malmös alla stadsdelar för att höja standarden framstår som viktigt för dem.

Att skapa en ”tät stad” nämns ofta i dessa introducerande kapitel.

Under en större rubrik för det som de kallar *En nära, tät, grön och funktionsblandad stad* går de vidare in på sin vision för bebyggelseinriktningen i kommunen. En av underrubrikerna där kallad *bygg för närhet* på sidan 17, beskriver Malmö och deras ambitioner om att skapa en stad som har nära till olika typer av service, kollektivtrafik och handel. Det skall även vara resurseffektivt. De nämner även vidare att närhet till fritidsaktiviteter, grönska, service, arbete och utbildning bidrar till goda möjligheter för en smidigare vardag. Täthet gör även staden mer användbar och tillgänglig för alla Malmöbor. Detta skall även stämma oavsett funktionsförmåga eller ålder.

Utbyggnad och förtätning på sidan 23 beskriver lite mer utvecklat om vilka fördelar som en tätare stad kan bidra med och vilka goda förutsättningar som skapas. Här säger de även att de skall "låta staden växa inåt" så att de kan ta vara på värdefull jordbruksmark och inte ta den i anspråk.

De presenterar ett antal strategier som de skall ha till användning för utbyggnad och förtätning.

- Pågående planerna för utbyggnadsområden skall bli fullföljda och det finns en vilja att staden rent geografiskt skall fokuseras.
- När staden byggs ut och förtätas skall stationsnära och platser med bra kollektivtrafikförsörjning prioriteras, samt lägen med tillgång till god service.
- Effektivt markutnyttjande är ett krav och samnyttjande av mångfunktionella lösningar och samnyttjande av mark skall ha prioritet.
- Fokus på funktionsblandning, både vid ny bebyggelse och förtätning.
- Variation av upplåtelseformer i stadens olika delar skall eftersträvas
- Hårdgjord yta skall minska och Malmö skall bli grönare till ytan och mer restriktiv att ta i anspråk gröna och blå miljöer för alternativa ändamål.
- 3-30-300 modellen skall införas. Minst 3 träd synliga från bostaden/skolan/arbetsplatsen, kvarter har ett krav på 30% täckningsgrad av trädkronor och från bostaden till ett grönområde får det max vara 300 meter.
- Miljö kvalitetsnormer för vatten och luft skall hanteras vid byggnation
- Rekreativsmöjligheter, naturmiljöer, stadsbebyggelse, och mötesplatser längs kusten skall öka tillgängligheten till kusten för invånarna i Malmö.
- Platser för möten, kultur, evenemang och fritid skall planeras in vid nybyggnation och förtätning.

- Områden som är i väntan på permanent ianspråktagande kan användas för tillfälliga funktioner

Härefter kommer ett avsnitt som går igenom de utmaningar som kan finnas vid bebyggelsen av en tät stadsmiljö. Den täta stadens utmaningar beskriver målkonflikter som kan uppstå, en högre belastning på grönområden och parker, ökad trafik, buller och luftföroreningar.

Genomförandeprocesser beskriver de även kan bli mer komplicerade. Mark som är tillgänglig för exploatering är ofta inte ägd av kommunen själva utan är istället privatägd. Detta kan skapa problem med finansiella investeringar från kommunen på sådant som parker, ledningar, gator osv, förutsatt att de inte kan köpa marken vilket är en process i sig.

Medborgarsamverkan och dialog mellan användargrupper som berörs av förtätningen behövs.

Generella riktlinjer för blandad stad på sidan 40 beskriver att sambanden mellan stadsdelar och bostadsområden skall stärkas genom förtätning och utbyggnad. Ytor som används för ”social samvaro” skall även värnas om vid förtätning och utbyggnad. Förtätning skall ske på redan hårdgjorda ytor i första hand, så att påverkan inte går över i nyexploatering.

Rubriken bebyggelsestäthet på sidan 42 presenterar en karta som visar vilken täthet de vill uppnå eller passar i olika delar av staden. De nämner att täthet handlar om koncentration av människor samt mångfunktionalitet. Kriterierna som de använt för att räkna ut detta är baserat på service, befintlig bebyggelsestäthet, framtida och befintlig kollektivtrafikskapacitet, samt närhet till centrum.

På nästa sida presenterar de generella riktlinjer för bebyggelsestäthet:

- Bebyggelsestätheten som är lämplig på en plats bedöms utifrån dess förutsättningar och roll i staden.
- Vid befintliga kollektivtrafikintensiva platser skall bebyggelsestätheten vara som högst. Servicetillgången skall även vara god.
- Högre bebyggelsestäthet skall eftersträvas vid ny bebyggelse eller stor omvandling av existerande område, oavsett när området byggts initialt.
- Den nya bebyggelsen skall anpassa sig efter existerande karaktär på platsen, och inte sticka ut negativt.

- Tillgång till friyta, samt rekreativa och rekreativa aktiviteter skall säkras oavsett täthet. Detta gäller även grönska. Kan detta inte tillfredsställas krävs kompensering för detta på något sätt.

De går sedan vidare med att presentera olika täthetsgraderingar som de har satt ut på kartan och förklarar specifikt vilka riktlinjer som gäller för de olika graderna.

Verksamhetsområden lägger de i en egen kategori då det beror på andra förutsättningar, och det får utgå från platsens förutsättningar.

Malmös fördjupade översiktsplan för södra Hyllie

Hyllie är ett område i södra Malmö som just nu håller på att utvecklas. Den fördjupade översiktsplanen gäller vidare bebyggelse på platsen som är aktuell.

Planens huvuddrag presenteras på sidan 5. Som tidigare nämnt i generell översiktsplan skall tät och blandad stadsbebyggelse vara med och stärka områdets stadsmässighet, för att kunna skapa en andra stadskärna i Malmö där det erbjuds många lokaliseringmöjligheter för både verksamheter och bostäder.

Därefter nämner Malmö planförslagets uppbyggnadsidé för att nå sina mål om unika stadsmiljöer och rikt stadsliv. Det utgår från ett antal punkter. En av dessa punkter är att skapa en tät och blandad stadsmiljö.

De nämner senare igen att Hyllie skall utgöras av attraktiv och tät bebyggelse. Detta skall då ge bra förutsättningar för bra kommunikationsutnyttjande.

Under inriktningsmål 1 – Kommunikationsnoden, på sidan 7, presenterar de strategier för detta. Den punkt som är av relevans här är punkt 2, där de nämner en vilja för effektivt markutnyttjande, för att åstadkomma tät stadsbebyggelse.

Vidare under inriktningsmål 3 – Integration, på sidan 8, nämner de under integrationsstrategierna ett antal kvalitéer som man skulle kunna koppla vidare till ideal som har koppling till förtätning och den kompakta staden. Blandade upplåtelseformer, attraktiv platsbildning och blandade funktioner.

I de inledande orden för planförslaget på sidan 11 läggs det fram att närheten till Hyllie station, Köpenhamn, Kastrup och vidare mot kontinenten motiverar tät och funktionsblandad bebyggelse. Detta då det är ett av de mest tillgängliga och centrala lägena i norra Europa.

Under rubriken bebyggelse på sidan 13 beskriver de att en attraktiv tät blandad och grön stadsdel skall formas. De går vidare in på att det är dessa kvalitéer de skall planera utifrån. Det som skall vara positivt med detta är då en bra stadsbild, minskade transporter och ett bättre markhushåll, samt bättre trygghet. Den täta och blandade bebyggelsen är även bra för att skydda staden mot vinden som för sig över slätten och att det ger förutsättningar för aktivt stadsliv.

Tät och blandad stadsbebyggelse på sidan 14 till 17 beskriver att som normalt för Malmö skall bebyggelsen utgå från 4–6 våningar. De resonerar vidare om det bra läget och att det motiverar för typ denna typ av bebyggelse.

De beskriver vidare att tätheten påverkas även av utformningen och inte bara stadsrummens storlek. Det skall vara nära mellan intryck, och människan skall användas som måttstock och planeringen ha åskådning i människohöjd som prioritet. De förklarar vidare förhållandet mellan exploateringsstal och täthet, och att det inte behöver vara tätare på grund av högre tal. Det beror på platserna och mellanrummen som skapas och hur de upplevs som skapar förutsättningarna för intensivt stadsliv.

I en gul ruta under denna rubrik beskriver dem att ett ”starkt” skäl för att bebygga stadsdelen tätt och blandat. Detta för att åstadkomma en varierad stadsbild. De vill ha mindre storlek på fastigheter för att attrahera mindre exploatörer så att de kan skapa en attraktiv och tillfredsställande stadsmiljö.

Miljöbedömning – Vardagsliv, gröna miljöer på sidan 54 presenterar den problematik som kan uppstå vid tät bebyggelse relaterad till gårdsmiljöer. Planeringen bör därför se till att studera kvaliteten på gårdarna så de inte blir ”för mörka och små”, och alltså förebygga detta.

I planförslaget presenteras även en vilja att ha mycket platser för fysisk aktivitet och gröna stråk. De undrar därefter om det finns tillräckligt avsatta ytor för detta i det färdigbyggda området. (Koppling till befolkningstätheten och bebyggelsestätheten)

Spårreservat och effektivt markutnyttjande på sidan 55 går igenom att Malmö sedan tidigare har ett större område som reserverats för eventuell framtida spårtrafik i området. Detta tar då i anspråk stora ytor som annars kunde använts som tät bebyggelseyta ett stenkast bort från den

nuvarande stationen, alltså i ett väldigt attraktivt läge. I planförslaget föreslås att en av dessa utpekade spårreservat i översiktsplanen tas bort. Det här presenterar de som en intressekonflikt.

Förskolor – tätt och blandat går igenom att det finns önskemål i planen att möjliggöra för friliggande förskolor. Här kan det stå i konflikt med den täta och beblandade bebyggelsen man vill uppnå. Det blir därför en utmaning att ge stora ytor till detta, som barn egentligen mår bra av och på samma gång försöka skapa täta stadsrum. Samutnyttjande vill de eftersträva här och nå bästa möjliga lösning.

Malmös fördjupade översiktsplan för Nyhamnen

Mål för Nyhamnen på sidan 6 beskriver att de vill ta vara på områdets centrala läge i regionen och att en nära, tät och grön stad med en funktionsblandning skall skapas.

Som ett av de mål de vill nå med Nyhamnen som de kallar ”effektmål” beskriver de att stationsnära förtätning viktigt.

Underrubriken Nyhamnen - en hållbar stadsdel beskriver på sidan 7 återigen att stadsdelen skall vara tät och funktionsblandad, samt skall hushålla effektivt med markanvändning. Dessa mål har de med sig från FN:s hållbarhetsmål. Effektiv markanvändning beskrivs även som en prioritet, vilket ligger hand i hand med följande punkt.

Kring hamnbassängerna är en del som går djupare in på delarna i förslaget relaterat till just de hamnbassänger som ligger i området. Här pratar de om våningsantal som skall kunna vara väsentligt högre än 5 till 6 våningar, som de beskriver som över den traditionella Malmöskalan.

Under Planeringsriktlinjer för Bostadsbyggande på sidan 25 framgår viljan att ha ett varierat utbud av olika typer av bostäder, storlekar och upplåtelseformer och det nämns vidare att inslag av tät radhusbebyggelse kan finnas på platsen. Bo01 nämns som en förebild.

Stadsrum och arkitektur på sidan 30 beskriver att det centrala läget som Nyhamnen har motiverar en hög urban täthet. Detta ger då i sin tur underlag för besöksnäring, handel och

service. Här nämner de även vilka krav det ställer på stadsrummen. Inkludering, trygghet, jämlikhet och barnvänlighet, samt prioriteringar för kollektivtrafik, gående och cyklister.

Därefter presenterar de ett antal planeringsriktlinjer för stadsrum och arkitektur. Ett antal av dessa riktlinjer de presenterar är av relevans här.

- Enligt planförslag innebär tätheten att området blir Malmös mest tätast bebyggda område. Gaturum och bebyggelsehöjd skall samarbeta för att stadsrum med goda proportioner skapas. Här hänvisas till en högre bebyggelse än den som de kallade Malmöskalan (5–6 våningar), som nämnts tidigare.
- Bebyggelsestätheten kräver att tillgång till grönskande och lugnande platser utomhus av varierande storlek säkerställs. Rekreation och avkoppling kan inte bli åsidosatt.
- Området skall möjliggöra för lågt bilinnehav, något som en produkt av tätheten, blandade utbudet och det bra läget. Den parkering som kommer finnas i området skall lösas på alternativa sätt.

I *resurseffektivt byggande och energihushållning* på sidan 46 presenterar de förutsättningar som en tätare stad kan bidra med. Detta inkluderar minskade systemförluster i energiförsörjningen, samt resurs- och konstadseffektiva lösningar.

5.3 Fall 3 - Växjö

Växjö kommuns översiktsplan

Under sammanfattningen för utvecklingsinriktning beskriver de sitt mål om att nå 140 000 invånare, som skall kunna leva och bo hållbart i Växjö kommun.

Vidare i kommunens inriktning sida 13 till 14 belyser Växjö här var förtätningen av den existerande stadsmiljön skall ske. De identifierade funktionsstråken som de har identifierat skall innehålla den högsta och tätaste bebyggelsen i kommunen, men kan även ske inom den befintliga stadsgränsen. De ska genom detta skapa strukturer ”som ger effektiva lösningar” och inte överbelastas (Av vad?). De vill genom detta skapa förutsättningar för aktivt stadsliv, samt mångfunktionella mötesplatser. Detta i närhet till andra typer av väsentliga miljöer.

Dessa stråk skall inkludera mest arbetsplatser. Visionen är att kunskaps- och besöksintensiva verksamheter och service i kombination med bostadsbebyggelse skall bidra till att skapa

rörelse. Ytkrävande och störande verksamheter bör placeras där de minst påverkar boendemiljöer.

Mark- och vattenanvändning sidan 24 framåt beskriver under punkten pågående användning att ingen planerad förändring av markanvändning är relevant, men att mindre förtätning och kompletterande användning kan vara tillåtet om det inte förändrar områdets karaktär eller användning väsentligt.

De skriver att det finns specifika och generella riktlinjer som skall eftersträvas, dock att alla riktlinjer inte måste uppnås för att vara översiktsplanenliga.

De har pekat ut fem större utbyggnadsområden, ett antal mindre, samt nämner den relativt stora förtätningen de vill åstadkomma (relaterat till de utpekade stråken). Här nämns en del jordbruksmark som de vill ta i anspråk då de hävdar att den är av väsentligt samhällsintresse för utvecklingen av Växjö stad.

Västra mark nämns som ett område med stor potential för tät nybebyggelse med förutsättningar för funktionsblandning och arbetstillfällen. Vikten av gröna miljöer vid exploateringen stryks under.

För kommunala kärnor, samt Gemla menar de att kompletterande bebyggelse inom orternas centrala delar har som syfte att skapa täta och funktionsblandade miljöer med centrumkaraktär.

Under rubriken Mångfunktionell bebyggelse som infinner sig på sidan 30 går de in mer djupt på vad de menar med mångfunktionell bebyggelse. Det handlar alltså om att det skall användas för handel, kontor, service och bostäder. Bebyggelsen är av en tätare och högre karaktär och har oftast en kvartersstruktur. Detta skall då skapa förutsättningar för många arbetsplatser och stora flöden. Idrotts- och fritidsanläggningar, parker, samt trafik- och parkeringsytor kan även infinna sig här.

De trycker även på vikten av god koppling och tillgänglighet med, gång-, cykel- och kollektivtrafik. Biltrafiken kan även finna sig begränsad till förmån för de andra transportslagen.

Generella riktlinjer för mångfunktionell bebyggelse är inte alla helt relevanta för detta arbete men är med och bildar en uppfattning av hur bebyggelsen de vill utföra skall se ut. De har

olika kategorier under mångfunktionell bebyggelse med riktlinjer som kommer presenteras nedan i punktform.

Skapa blandning och variation

- Bostäder, service, handel och kontor, samt andra icke störande verksamheter skall blandas.
- Blandade boende- och ägandeformer
- Täta bebyggelsemiljöer är en prioritet
- Hög kvalite, innehållsmässig och gestaltningsmässig variation. Bebyggelsen skall även vara lättorienterbar och anpassa sig efter förutsättningarna på platsen. Det kan gälla nuvarande bebyggelses karaktär, vegetation eller topografi.

Värna och stärk de gröna och blå strukturerna

- Härefter ställer de olika krav på grönområden inom vissa distanser, ekosystemtjänster och biologisk mångfald.
- Förtätning får INTE ske på bekostnad av viktiga grönområden
- Eftersträva en grön stad. Många gröna element, som esplanader och aléer

Skapa mötesplatser

- Trygga, välutformade platser och gröna miljöer som främjar möten och är tillgängligt för alla behövs god tillgång till och skall eftersträvas.
- Bra siktlinjer
- Oskyddade trafikanter och kollektivtrafikens tillgänglighet till funktioner skall prioriteras.
- Kultur-, idrotts och fritidsanläggningars yta och tillgänglighet skall säkerhetsställas.
- Skapa förutsättningar för och säkerhetsställa kvalitativa lek- och aktivitetsmiljöer.

Bygg hållbart

- Livscykelperspektiv!
- Utred noga förorenad mark innan nybebyggelse.
- Skol- och värdändamålslokaler skall ha god ljudmiljö, god luftkvalité, radonhalt under referensvärde, samt skyddas från störningar av lukt, ljus och vibrationer.
- Ändamålsenlighet med riktlinjer från Växjö kommuns VA-plan

- Vid förtätning och exploatering skall minskningen av tungmetaller, fosfor och miljögifter eftersträvas långsiktigt.
- Vattenkvaliteten får inte äventyras vid andra åtgärder

Värna värdefulla kulturmiljöer

- Beakta kulturmiljön
- Framhäv och värna om tydliga fornlämningar och kulturhistorias spår vid nya utbyggnadsområden.

Byggande på jordbruksmark s.51

- Lite lätt parafaserat menar de här att jordbruksmark bara kan tas i anspråk om det är av ett väsentligt intresse för kommunen och dess framtida utveckling och fysiska struktur.
- De går vidare och presenterar kriterier för mindre sammanhängande bebyggelse samt enstaka byggnader på jordbruksmark men det är av mindre relevans relaterat till förtätning.

Den byggda miljön s.54

- De menar att man behöver känna till den historiska bakgrunden för att kunna diskutera framtida förtätning av stadsmiljön.

6. Analys

Här under kapitlet analys kommer frågeställningarna besvaras utifrån empirin. Varje fall kommer att presenteras och frågeställningarna besvaras för dem. Fallen kommer ställs emot varandra för varje forskningsfråga samt mot relevant tidigare kunskap.

Frågeställning 1 – Hur resonerar fysiska planerare i sina kommunala strategier kring förtätning?

I **Ljungby** kommuns översiktsplan skildras förtätning tidigt som ett mål för framför allt i centralorten, men även en möjlighet i det som de kallar serviceorterna. Förtätning beskrivs vidare som ett viktigt verktyg för att kunna stärka regionalt samarbete och skapa nya arbetstillfällen i centralorten, vilket skulle vara bra för hela kommunen. Resurseffektivitet och hållbar markanvändning nämns även som något som är viktigt, och liten påverkan på existerande natur och jordbruksmark är ett plus. Stadsmässig och högre bebyggelse centralt benämner de som en viktig punkt för att attrahera vissa åldersgrupper som vanligtvis flyttar från kommunen. Unga vuxna menar de hjälper till med kompetensutvecklingen och är en grupp de vill försöka locka till staden/kommunen.

Malmö kommun beskriver *tät bebyggelse* som en viktig del för sina ambitioner. De vill skapa en resurseffektiv stad med närhet till service, kollektivtrafik, handel, fritidsaktiviteter, grönska, arbete och utbildning. Allt för en smidigare vardag för Malmöborna. Det beskrivs även att deras ambition är att staden skall växa inåt, och utnyttja den mark som redan är tagen i anspråk. Med detta hoppas Malmö stad även att sambanden mellan existerande bostadsområden stärks. All ny bebyggelse eller stor omvandling av existerande områden utgår sträva efter hög bebyggelsetäthet. En kartering över föreslagen bebyggelsetäthet har även tagits fram, med kriterier som service, befintlig bebyggelsetäthet, kollektivtrafikskapacitet och närhet till centrum. Dessa kriterier uppmuntrar alltså tät bebyggelse enligt Malmö, och där de bemöts som bäst skall den största bebyggelsetätheten och byggnadshöjden finnas. Den täta bebyggelsen skall försöka tillgodose blandade upprättelseformer, attraktiv platsbildning och blandade funktioner.

I fördjupade översiktsplanen för Hyllie beskrivs det vidare att täthet påverkas av utformningen av bebyggelsen och inte bara storleken på stadsrummet. De vill uppmuntra en mänsklig skala där ögonhöjd är utgångspunkten och det är nära mellan intryck.

Växjö kommuns översiktsplan beskriver att förtätning och högre bebyggelse generellt skall ske utmed identifierade funktionstråk. Vid dessa stråk vill de se till att skapa förutsättningar för aktivt stadsliv. Detta får dock inte ske på bekostnad av viktiga grönområden eller jordbruksmark utom om de är av väsentligt intresse för utvecklingen av staden och det inte finns realistisk alternativ placering. Förtätning kan vara med och ge upphov till kvalitéer som de vill uppnå med det som de kallar mångfunktionell bebyggelse. Där nämns handel, service, kontor och bostäder i blandande boende- och ägandeformer som centrala punkter.

Analys

Fördelarna med förtätning för alla fallen blir i princip alla beskrivna i enlighet med Boverket (2016) i samtliga dokument. Utan en positivt beskrivande framtidsbild där de kan motivera sin inriktning att sträva efter, hade regleringsdokument för framtida mark och vattenanvändning varit svåra att använda sig av, och förtätning är då en stor del av detta. Alla kommuner vill ju måla upp en vacker potentiell framtid då det är det de vill kommunen skall uppnå. Ett antal av de fördelar med förtätning eller tät bebyggelse som presenteras är: Tillgänglighet på grund av mindre utspridning av målpunkter, mindre påverkan på natur och jordbruksmark, resurseffektivitet och hållbar användning, mindre utbyggnad av teknisk infrastruktur och stärkandet av stadsmässighet, närhet mellan behov och arbetsplatser, samt möjligheten för blandad bebyggelse. Det ställer ett krav på genomförandet att se till att denna variation genomförs. Något som de presenterar viljan för, men inte lägger någon tid på att förklara mer. Alltså är kravet på medvetenhet med planeringen av förtätning inte något som läggs mycket tid på i dokumenten och förväntas istället tampas med på detaljplanenivå. Det finns dock många fördelar som *kan* uppstå, men är mer beroende på *hur* förtätningen eller den täta bebyggelsen kommer se ut i praktiken.

Det finns på många ställen i materialet en vilja att förebygga och förbättra samhällsproblem. ”Wicked problems” kan då komma att ha relevans i diskussionen. Dock påstås det inte att förtätning på något sätt kan lösa problem helt, utan snarare att det skall gå i rätt riktning eller

motverka, vilket inte går emot vad Rittel och Webber (1973) påstår. Det finns bara en vilja att påverka problematiken positivt på de sätt som kan påverkas, även om fysisk utformning inte kan lösa hela problematiken.

Frågeställning 1.1 – Presenterar dem potentiella nackdelar?

Ljungby kommun nämner inte många potentiella nackdelar med förtätning. De hävdar dock att det är svårare att finna exploaterbar mark i den befintliga miljön när man försöker hushålla om marken och utföra förtätning. Något värt att nämna är dock att det framgår att förtätning inte kan motiveras i stor skala på grund av efterfrågan och ekonomi i kommunen. Det är alltså inte vettigt att använda sig för mer än de få platser de nämner (centrala Ljungby och potentiellt i serviceorternas centrum).

Den enda kommunala dokumenten som uttryckligen hade en del där de beskrev nackdelar och problematik var del av **Malmö** ÖP, under kapitlet den täta stadens utmaningar, samt en till del under fördjupade översiktsplanen för Hyllie. Malmö ÖP tar upp vissa utmaningar med att bygga en tät stad. De nämner målkonflikter för markexploatering, hög belastning på grönområden och parker, samt ett ökande av trafik, buller och luftföroreningar. Vissa typer av genomförandeprocesser vid planering kan även kompliceras. Privatägd mark beskrivs också vara en svår fråga, något som leder vidare till svårheter vid finansiella investeringar från kommunen. Hyllies FÖP har lite mer specifik kritik inriktat mot sitt förslag, där de nämner mörka och trånga gårdsmiljöer, samt en oro för att fysisk aktivitet och gröna stråk inte skall få tillräckligt med avsatta ytor. Detta är dock kritik som kan riktas mot resten av områdena där tät bebyggelse skall finnas.

Växjös översiktsplan nämner inga specifika nackdelar eller problem som kan relatera till förtätning. Det som de dock beskriver är den målkonflikt som uppstått på ett specifikt ställe i staden där jordbruksmark förmodligen kommer tas i anspråk för centrumbebyggelse, trots att Växjö vill värna om jordbruksmarken, likt alla andra kommuner.

Analys

Potentiella nackdelar för tät bebyggelse var inte något som fick mycket plats i de kommunala dokumenten som varit del av fallstudien. Malmö hade vissa punkter de nämnde som behöver tas i åtanke. Hur jämför sig detta med den kritik som formats mot kompakt stadsbyggande då? När det gäller konkretisering av hur man arbetar med förtätning för att uppnå dessa potentiellt positiva effekter, som Bibri, Krogstie och Kärrholm (2010) nämner, kan översiktsplanen ses som ett steg på vägen. Mycket bestäms på detaljplanenivå men medföljande riktlinjer från en högre instans är användbart för att se till att vissa kvalitéer uppnås. Som enkelt svar är då bedömningen att det inte presenteras mer än ibland ganska ytligt. Dock är detta nog en produkt av vad dokumenten i sig har för agenda och målgruppen den är skriven för. Ett dokument en översiktsplan behöver beskriva en positiv framtid att sträva efter, istället för att hitta potentiella nackdelar i sina egna strategier, vilket potentiellt kan leda till mindre medveten planering, då det är enklare att navigera runt problematik man är viss om.

Frågeställning 1.2 – Hur använder de begreppet?

Ljungby kommuns översiktsplan nämner begreppet förtätning ett antal gånger genom texten. Hur de använder begreppet tyder på att det främst handlar om just en högre densitet mellan huskroppar, centralt med högre bebyggelse. Ljungby nämner vilka mål de vill uppnå och vilka kvalitéer de vill se att bebyggelsen skall ha. Någon definition av begreppet ges inte.

Malmö kommun använder sig inte av begreppet förtätning i sin översiktsplan eller fördjupade översiktsplaner för Hyllie och Norra hamnen. De använder de sig nästan exklusivt av begreppet *täthet* eller *tät bebyggelse* istället. När de använder sig av dessa begrepp är det starkt kopplat till deras vilja om att skapa tät och blandad stadsbebyggelse. Det framgår relativt tydligt att de syftar på bebyggelsetäthet eller densitet, som då ytligt tolkat mest relaterar till den faktiska fysiska distansen mellan huskroppar. De nämner dock på sidan 42 i översiktsplanen att "*Täthet handlar om mångfunktionalitet och koncentration av människor*", vilket speglar deras målbild i koppling till begreppet och vilka kvalitéer de vill den färdigbyggda bebyggelsen skall ha mer än någon typ av definition.

Växjö använder begreppet förtätning som en del av sin vision för centralt belagd bebyggelse. Mångfunktionell bebyggelse som de kallar det har ett antal riktlinjer varav prioriteten av förtätning är en av dem. Dessa riktlinjer skall tillsammans skapa de önskvärda kvalitéer Växjö strävar efter. Detta, som likt tidigare nämnt, inkluderar handel, service, kontor och bostäder i blandande boende- och ägandeformer. Hållbart byggande, mötesplatser och gröna inslag är även en stor prioritet.

Analys

Innan studerandet av materialet påbörjades fanns det en förväntan på att just begreppet *förtätning* var något som samtliga kommuner använde sig av i sina kommunala dokument. Det visar sig dock att i en av kommunerna, Malmö kommun, använder sig de inte av detta begrepp på samma sätt som de andra. Detta är dock mycket likt hur begreppet förtätning används. Trots att begreppen är lite olika så refererar de tillbaka vidare till samma typer av målbilder som de olika översiktsplanerna har gemensamt för en kompaktare stadsmiljö, en kompakt stad. Alla nämner en funktionsblandning, blandade upplåtelseformer, nära till service, handel, arbetsplatser, grönområden och annan rekreation. Begreppen i sig betyder inte så mycket mer än att ”vi vill ha mindre distans mellan huskroppar och människor”. På det sättet kanske täthet är ett mer enkelt begrepp än förtätning där de medvetet separerar på värderingen om bebyggelsestäthet och kopplade målbilder, även om de nästan alltid presenteras tillsammans. Detta kan väl jämföras med det som Peder Hallkvist (Boverket 2016) presenterar om förtätning och dess ”essens”, Att ”...*skapa en mer varierad och rikare miljö där det finns mer för alla på nära håll*” (Boverket 2016). Målbilderna är det som läggs vikt vid när man använder begreppet. Tätt bostadsbyggande är en förutsättning. Förtätning definieras inte i översiktsplanerna utan utgår från att läsarens egen uppfattning om begreppets innebörd. Kanske det är så enkelt att det inte syftar till något mer än att bygga tätt? Att låta tolkningen upp till läsaren är dock kanske inte att föredra i kommunala dokument som skall läsas och användas av olika instanser, myndigheter, samarbetare och privatpersoner.

Frågeställning 2 - Hur påverkar kommunernas förutsättningar och utmaningar förtätningen, och vilka målbilder för denna bebyggelse presenteras?

Ljungby kommuns vilja utifrån sina förutsättningar är tydlig. De vill skapa ett attraktivt och konkurrenskraftigt centrum för att locka till sig människor generellt men även åldersgrupper som vanligtvis flyttar därifrån, som kan bidra med kompetens. Detta är en del av det som har med deras vision att göra. Ljungby kommun vill bli 35 000 invånare men har en befolkningsökning som inte är så stor för tillfället, alltså handlar det om att locka till sig folk som kan bosätta sig i kommunen. De nämner hur viktigt kollektivtrafikkopplingarna är samt centralortens funktion. Ljungby vill skapa attraktiva miljöer i kommunen, vissa genom förtätning där det är möjligt, och andra genom LIS-områden (Landsbygdsutveckling i strandnära lägen). En anledning till mindre intresse att bosätta sig i kommunen kan vara att kollektivtrafiken är exklusivt med buss, då kommunen inte har några järnvägar. Detta försvårar pendlingsmöjligheterna till andra större städer. Deras strategier för nybyggnation går vidare in på hur de skall förtäta, samt vart de skall koncentrera sin bebyggelse generellt. Centralorten Ljungby är där som förtätningen främst ska ske. Förtätning anses vara det sätt som skall kunna skapa ett mer levande och aktivt centrum, och tillgodose punkterna nämnda tidigare. När det gäller annan ny bebyggelse i kommunen kan den knappt motiveras att vara så tät på grund av dess storlek eller befolkning. Därav prioriteras attraktiva lägen istället, som LIS-områden.

Malmö är en stad som växer så det knakar. Deras största anledning till att vilja satsa på att förtäta, eller bygga tätt, är att bevara den värdefulla jordbruksmark som i princip omringar hela staden, samt skapa attraktiva stadsmiljöer. Många delar av Malmö har redan en hög densitet och det är något som eftersträvas vidare i nya områden samt vid ombyggnationen av till exempel gamla hamnområden. Detta för att kunna ge upphov till positiva kvalitéer associerat med tät bebyggelse samt ge möjligheten till en blandad bebyggelse med olika funktioner. Dock på de få platser de bygger på jordbruksmark utgår de från en hög densitet från början. Hyllie är ett exempel på ett sådant område som de vill skall agera som ett till centrum i Malmö, med alla de kvalitéer man kan hitta centralt. Något som är mycket viktigt för detta är kollektivtrafikkopplingen Hyllie station. Därifrån kan man ta sig till centrum, många andra städer samt över till Danmark. Etableringen av ett andra centrum här är möjliggjort helt och hållet av den kollektivtrafikkoppling som finns där. Det framgår tydligt att Malmö lägger fokus på viktiga samhällsfunktioner där kollektivtrafik är bland de viktigaste. Att koppla ihop Malmös alla stadsdelar genom förtätning och att höja standarden

framgår som en prioritet och kopplas tillbaka till hur de vill sammanfoga staden för att motverka segregation och skillnad i möjligheter, välfärd och hälsa.

Växjö kommun har en konkret målbild att växa som kommun till 140 000 invånare men specificerar inte någon tidsgräns för detta. När det gäller existerande förutsättningar och utmaningar presenteras de inte så väl i dokumentet och därför kan inte så mycket sägas om de förutsättningar som påverkar hur de vill förtäta. Däremot är de tydliga med att de vill förtäta och skapa förutsättningar för aktivt stadsliv och skapa mångfunktionella mötesplatser. Arbetsplatser, kunskaps- och besöksintensiva verksamheter och service, samt bostäder, skall skapa rörelse på identifierade platser centralt. En önskan om kvartersstruktur finns även. Jordbruksmark försöker de undvika att exploatera förutom vid väsentligt allmänintresse.

Analys

I samtliga översiktsplaner och fördjupade översiktsplaner används mångfunktionell bebyggelse ofta i samband med förtätning eller tät bebyggelse som ett mål för bebyggelseutveckling. Mångfunktionell bebyggelse (*funktionsblandad stad*, Malmö ÖP) definieras i Ljungby kommuns översiktsplan som ”...områden med en densitet och en större blandning av handel, kontor, skola/förskola, bostäder, grönytor, samlingslokaler och verksamheter i centralt belägna lägen”. Liknande beskrivningar finns att hitta i de andra dokumenten och är mycket prevalent när förtätning, eller tät bebyggelse, diskuteras. Det finns många beskrivna fördelar med denna mångfunktionella bebyggelse och några av dem är hållbar utveckling och mobilitet. Den geografiska distansen till det som man behöver använda sig av som människa dagligen i staden kan finnas inom en kort distans och uppmuntras då istället kollektivtrafik, men framför allt gång- och cykeltrafik. Malmö beskriver fördelarna med den tätare, grönare och mer funktionsblandade staden. Den blir mer attraktiv, skapar möten, bättre förutsättningar för verksamheter och service. Växjö nämner samma kvalitéer, men inkluderar kvarterliknande struktur i sin definition, men vill även eftersträva blandade boende- och ägandeformer. Det är en snarlik målbild för centrumbebyggelse de alla målar upp. Alla dessa positiva effekter skall strävas efter. Samtliga kommuner vill bygga för att uppnå dessa kvalitéer där det är möjligt, men kan i vissa fall begränsas av genomförbarheten. Ljungby har kanske inte tillräckligt med befolkningsunderlag, ett problem som Växjö och Malmö inte kanske har. Dessa ekonomiska

förutsättningar påverkar såklart förtätningen som de ”kan” utföra. Dokumenten som granskats pekar på detta.

Kommentarer innan slutsats

Att besvara frågeställningarna och komma fram till slutsatser kan ha försvårats till viss del av översiktsplanernas upplägg, material och disposition. Detta gäller främst Växjö kommun. Vid studerandet av Växjö kommuns översiktsplan uppstod det svårigheter relaterat till dessa punkter. Länsstyrelsens yttrande om Växjö ÖP beskriver att *”Växjö kommuns förslag till översiktsplan är så omfattande och komplex att den blir svårläst och svårtolkad”*. De anser vidare att förslaget strider mot *”...plan och bygglagens regler om planens innebörd ska vara tydlig samt mot förvaltningslagens regler om saklighet, tillgänglighet samt, då handlingen är svårförståelig, även mot rättssäkerhet”*. Länsstyrelsens yttring gäller den digitala versionen som de skapat, dock finns den nu även tillgänglig i PDF-format. Det skall dock sägas att innehållet är densamma och med brist på navigeringsmöjligheter blir det inte lättare att tolka. Detta var något som uppdagades under studiens gång och det blev alltså lite svårare att skaffa sig en helhetsbild över Växjö kommuns översiktsplan. Ytterligare dokument från Växjö kommun som till exempel deras fördjupade centrumplan var ganska gammal (1992) och kändes irrelevant att kunna erhålla material utifrån.

En annan faktor som har påverkat empirin är att översiktsplaner inte har någon reglering kring en typ av ordningsdisposition utan bara krav på vad dokumentet skall innehålla. Detta betyder att om man söker information kring vissa saker finns de på olika ställen i dokumentet och upplagt på ett annat sätt. På grund av detta krävs att mycket av dokumenten skum-läses manuellt för att leta relevant data även under andra punkter som initialt kanske inte ses relevanta.

Kravet från Boverket på digitalt format är bra för tillgänglighetens skull och samt man skall få reda på information under bara vissa rubriker eller liknande. Dock verkar detta kommit till bekostnaden av PDF-format versionen som även finns tillgänglig. I ett arbete som detta är det lättare att använda sig av ett sådant format men det märks tidigt att det formatet inte varit en prioritet, och gör materialet svårare att tolka på grund av det. Exempel kan vara kartor som

inte finns där de behövs eller att det inte finns någon typ av estetisk utformning eller figurer.
Detta gäller inte alla översiktsplanerna utan bara vissa.

7. Slutsats och diskussion

Slutsats

Förtätning, dess fördelar och nackdelar, begreppets innebörd och ”essens”, är mycket omdiskuterat. Det verkar dock som att den svenska kontexten, liksom Boverket (2016), ser positivt på förtätning i kommunala dokument. Att bygga tätare är ett populärt verktyg för att öka ”stadsmässigheten” och skapa liv och rörelse, samt ett försök att på färdigt stadium nå alla stadsbyggnadsideal som anses viktiga. Trots att begreppet inte förklaras så tydligt antas läsarens förståelse om begreppet, vilket kan tyda på att det inte är så viktigt att veta exakt vad man menar, då det är de målbilder som man vill uppnå med den nya bebyggelsen som i sig själva är det som spelar störst roll. Begreppet förtätning, i alla fall i svenska översiktsplaner och kommunala dokument, verkar helt enkelt handla bara om att bygga tätt. Men för att ta del av de positiva effekter som en tätare stad kan ge upphov till krävs medveten planering och riktlinjer på en högre nivå, vilket översiktsplaneringen då försöker tillgodose. Kritik mot förtätning presenteras dock inte mer än väldigt kort, förmodligen på grund av vilka typer av dokument som undersökts i fallstudien, samt att den internationella och nationella kritiken skiljer sig en del på grund av olika förutsättningar.

Diskussion

Kritisk reflektion

Härefter kommer ett antal rubriker där fallstudiens, omfattning, forskningsfrågor, urval och teori/analytiskt ramverk kommer att reflekteras kritiskt kring. Därefter kommer en punkt om vidare forskning presenteras kring vad som kan vara intressant att forska vidare på med utgångspunkt från det som uppdagats i denna fallstudie.

Omfattning

Det finns ett antal omfattningsrelaterade punkter vid utförandet av detta arbete där det kan finnas förbättringsmöjligheter. De presenteras här nedan.

- Ett större antal fall hade kunnat säkerställa en bättre trovärdig generaliserbarhet för eventuella slutsatser i arbetet. Detta hade dock även kunnat minska djupet på de fall som analyserats.
- För att forskningsfrågorna skulle kunna få mer intressanta reflektioner hade additionen av någon form av intervjuer med relevanta yrkespersoner, som varit med och skapat dokumenten, kunnat styrka arbetets material, samt den analys och de slutsatser som skulle kunnat dras av empirin. Den empirin som användes i arbetet visade sig relativt ytlig.

Forskningsfrågor

Något som även uppdagades mer utefter arbetets gång är att vissa av frågeställningarna/forskningsfrågorna överlappar, och en del upprepning kan på grund av detta ha uppstått vid redovisningen av resultatet för arbetet. Det är dock att föredra framför att lämna ute relevant information för studien.

Urval

Vid studerandet av de olika fallen blev det tydligare att vissa fall hade mer material att utgå från, eller var relevant för just förtätningsfrågan. Det hade kunnat varit motiverat att byta ut ett eller två av fallen för att få tag på mer relevant empiri. Dock är detta förmodligen naturligt vid val av olika storlekar på kommunerna, där det finns olika mycket tillgång till resurser för att utföra sitt planarbete.

Teori/analytiskt ramverk

Denna fallstudies analytiska ramverk är relativt ytligt och har inte mycket innehåll. Det finns dock ett antal punkter under det analytiska ramverket som hade kunnat utforskas vidare.

- ”Wicked problems”, som Rittel och Webber skriver om, är en av dessa punkter som skulle kunna ligga till grund för djupare analys.
- Under rubriken begrepp finns det även en del mer som skulle kunna vara möjligt att hämta, som till exempel en jämförelse kring språkspel och hur till exempel Boverket

förhåller sig till översiktsplaner och kommunala dokument rent begreppsmässigt.

Använder de samma språkspel? Skiljer det sig från andra källor?

- Målbilder är även en sådan relevant punkt för detta arbete. Målbilder kan skilja sig i definition och för olika typer av yrkesgrupper och sakkunniga. Genom att fördjupa sig i det begreppet tar man vidare analysen.

Vidare forskning

En viktigare fråga att undersöka vidare utifrån detta arbete skulle vara att se hur de strategier, riktlinjer och önskade effekter faktiskt blir till verklighet vid detaljplanering, byggnation och färdig produkt. Uppnår förtätningen alla de idealen som översiktsplanerna presenterar i praktiken?

8. Källförteckning

Referenslista

Bergström, G. Boréus, K. (2018). Textens mening och makt. *Studentlitteratur*. 4:e upplagan.

Bibri, S, E. Krogstie, J. Kärrholm, M. (2020). Compact city planning and development: Emerging practices and strategies for achieving the goals of sustainability. *Developments in the built environment*.

<https://doi.org/10.1016/j.dibe.2020.100021>

Bjereld, U. Demker, M. Hinnfors, J. (2018). Varför vetenskap? *Studentlitteratur*. 4:e upplagan.

Bjärstig, T. Thellbro, C. Stjernström, O. Svensson, J. Sandström, C. Sandström, P. Zachrisson, A. (2018). Between protocol and reality – Swedish municipal comprehensive planning. *European planning studies*. 26(1).

<https://doi.org/10.1080/09654313.2017.1365819>

Boverket. (2024). Översiktsplanen. *PBL Kunskapsbanken – en handbok om plan- och bygglagen*. Hämtad 2024-02-25:

<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/oversiktsplan/oversiktsplanen/>

Boverket (2016). Rätt tätt – en idéskrift om förtätning av städer och orter. Boverket. Hämtad 2024-02-25:

<https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2016/ratt-tatt-en-ideskrift-om-fortatning-av-stader-orter.pdf>

Debrunner, G. (2024). The Business of Densification. *Governing Land for Social Sustainability in Housing*.

Denscombe, M. (2017). Forskningshandboken. *Studentlitteratur*. 4e upplagan.

Haaland, C. Van den Bosch, C, K. (2015). Challenges and strategies for urban green space planning in cities undergoing densification: A review. *Urban Forestry and Urban Greening*. 14(4). s. 760-771. Hämtad 2024-03-14: <https://www-scopus-com.miman.bib.bth.se/record/display.uri?eid=2-s2.0-84951757907&origin=resultslist&sort=cp-f&src=s&sid=439a1fee7c2e11be93d6653ae4a9a38c&sot=b&sdt=b&s=TITLE-ABS-KEY%28densification+AND+Urban%29&sl=28&sessionSearchId=439a1fee7c2e11be93d6653ae4a9a38c&relpos=1&retries=1>

Holmgren, O. (2022). Kommuners förhållningssätt till förtätning, medborgarnas boendepreferenser och marknaden. *Blekinge Tekniska Högskola*.

<https://bth.diva-portal.org/smash/get/diva2:1666115/FULLTEXT01.pdf>

Hsieh, H-F. Shannon, S, E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative health research*. 15(9). Sidan 1277-1288.

1277–1288 M-O. Holmqvist, J. Roth, A. (2018). Mobilitetstrender, städers politiska mål och fastighetsaktörers möjligheter att hantera mobilitet vid bostadsbebyggelse. *Sampark – metoder, möjligheter och potential att samutnyttja parkeringsytor och mobilitetstjänster med framtiden-koncernens fastighetsbestånd som fallstudieobjekt*.

<https://ivl.diva-portal.org/smash/get/diva2:1552303/FULLTEXT01.pdf>

McFarlane, C. (2023). Density and the compact city. *Dialogues in human geography*. 13(1).

<https://doi.org/10.1177/20438206221144821>

Naturvårdsverket. (2015). Styrning av bebyggelseutveckling, förtätning och utglesning. Naturvårdsverket, Stockholm. Hämtad 2024-02-25:

<https://naturvardsverket.diva-portal.org/smash/get/diva2:1388707/FULLTEXT01.pdf>

Naturskyddsföreningen. (2006). Den glesa staden. Stockholm: Naturskyddsföreningen.

[Länk saknas] (medlemskap krävs)

Neuman, M. (2005). The compact city fallacy. *Journal of planning education and research*. 25(1). Hämtad 2024-04-14:

<https://journals-sagepub-com.miman.bib.bth.se/doi/epdf/10.1177/0739456X04270466>

Rienecker, L. Jørgensen, P, S. (2014). Att skriva en bra uppsats. *Studentlitteratur*. 3e upplagan.

Rittel, H, W, J. M, M, Webber. (1973). Dilemmas in a General Theory of Planning. *Policy Sciences*. 4(2). S, 155-169.

Sveriges Kommuner och Regioner. (2022). Kommungruppsindelning. *Advant*. Hämtad 2024-05-19:

<https://skr.se/skr/tjanster/rapporterochskrifter/publikationer/kommungruppsindelning2023.67834.html>

United Nations. (1987). Our common future. *World commission on Environment and Development*. Hämtad 2024-04-17:

<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

Xindong, A. G, Kai. (2018). Urban Intensification and the Character of Urban Landscape: A Morphological Perspective. *International Journal of Architectural and Environmental Engineering*. 12(9).